

Ex legato D.ni Equitis C[illegible]
Francisci C[illegible]ermi

D. GUIDONIS GRANDI

IN PISANA ACADEMIA

Matheseos Professoris,

ET S. MICHAELIS IN BURGO ABBATIS

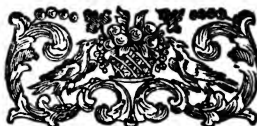
EPISTOLA DE PANDECTIS

A D CL. V I R U M

JOSEPHUM AVERANIUM

IN EADEM ACADEMIA

Juris Interpretem celeberrimum.

PISIS, MDCCXXVI.

Typis Jo. Dominici Carotti Impressoris S. Officii.
Superiorum Licentia.

All Ill.mo Sig.r Can.co Anton Fran.co Marmi

CL. VIRO JOSEPHO AVERANIO

In Pisana Academia celeberrimo Juris Interpreti D. Guido Grandus S. Michaelis in Burgo Abbas, & in eadem Academia Matheseos Professor S. P. D.

UM veteres in Archivo mei Monasterii membranas excutio, in cujusdam Judicati paginam forte fortuna incidi, quæ Cl. Viri Henrici Brencmanni sententiam, de non recepto apud Pisanos, ante sæculi tertiidecimi finem, Pandectarum jure, labefactare videtur. Id cum mihi ansam dederit, imò & animum adiecerit ad rem ipsam diligentius indagandam, & coniecturis aliis super eodem argumento mihi subortis utcunque illustrandam, easdem animadversiones meas, qualescunque illæ sint, tibi, Vir Clarissime; communicare proposui, ut siquid lucis ad historiam Pandectarum illas conferre posse judicaveris, in mei erga Te amoris argumentum, & venerationis significationem, apud Te manere patiaris; sin verò pro meris, nec admodum firmis coniecturis habueris, easdem una litura deleri, atque abiici jubeas.

2. Lata est judicalis illa sententia XVII. Kal. Februarii, anno Salutis MCLXXXXIII. indictione XI. per Gerardum, & Bonagenum, seu Bonagentem, pu-

blicos Pisanorum Arbitros, et Judices: atque in illa expressè laudantur *Interdictum de Cloacis*, quod Digestorum *lib.* 43. *tit.* 23. habetur, *& Triticaria condictio*, de qua ibidem sermo est *lib.* 13. *tit* 3. & præcipué *l. ultima de aqua pluvia arcenda*, quam ex eorumdem Digestorum *lib.* 39. *tit* 3. pro se citavit Syndicus S. Michaelis, Pisanus nomine, qui & Rector erat Hospitalis S. Laurentii, contra Joannem Presbiterum Syndicum S. Pauli de horto, inter quos de aqueductu purgando, & reficiendo disceptatio erat. Neque tantum postrema illa lex cum suo titulo, qualis in Pandectis habetur, ibidem semel exprimitur, sed iterum inculcatur, iisdem fermè verbis adductis, licet corrupta nonnihil, per Amanuensis incuriam, ut arbitror (nisi potius ejusdem Syndici, ex memoria, non ex codice verba allegantis lapsui sit id tribuendum) syntaxi: ait enim, post multa alia allegata, prædictus S. Michaelis Syndicus: *Maximè cum lege dicatur, debere tueri ductum aquę ab his, qui juri dicundo præsunt, cui vetustate auctoritate præstitit, etsi jus non probaretur;* cum verba Scevolæ sint in laudata lege: *Solere eos, qui juridicundo præsunt, tueri ductus aquæ, quibus auctoritatem vetustas daret, tametsi jus non probaretur*. Nom n ipsius Scribæ ita in fine paginæ scriptum legitur. *Ego Affricante, quondam Raynaldi de Vico, Domini Ottonis Romanorum Regis, & postea Imperatoris Notarius, prædictam notitiam, prout in Actis inveni, scripsi, atque firmavi.*

3. Satis porrò ex hujus Judicati tenore patere arbitror, receptum jam apud Pisanos ipsomet sæculo duodecimo fuisse Jus Pandectarum atque adeò pervulgatum, ut ab ipso Religioso Monachorum nostrorum Syndico tam apposité in rem suam citari potuerit: nec non ejusmodi jus indubiam ex tunc habuisse

in Tri-

in Tribunalibus auctoritatem; nec enim ulla exceptione Syndici nostri allegationem elevatam fuisse ab Adversario legimus, qui dumtaxat mutatam loci divexitatem esse contendebat; Et hoc nihilominus non obstante, sive talem declivitatis mutationem probare non potuerit Procurator S. Pauli, sive non esse attendendam rati Judices, juxta votum Syndaci S. Michaelis pronunciarunt, hoc decreto interposito. *Unde nos suprascripti Arbitri, & Judices, auditis hinc inde eorum allegationibus, & Testium dictis diligenter inspectis, supradictum Presbiterum Joannem pro suprascripta Ecclesia S. Pauli, ut patiatur fodere, & reficere, & purgare locum &c. condepnamus.*

4. Itaque emendatione aliqua indigere videtur Cl. Beremanni opinio, qui *lib.* 1. *cap.* 9. *pag.* 55. suæ eruditissimæ historiæ Pandectarum, *integro* post Amalphitanam direptionem *sæculo friguisse* apud Pisanos Justinianæam Jurisprudentiam, *nec ullius in jure dicundo usus, auctoritatisve fuisse*, arbitratur. Et quidem ille ad hanc sententiam confirmandam Pisanum Statutum anno 1262. compilatum ex Strozziana Bibliotheca adducit, quod jure scripto, & consuetudinario mixtam jurisprudentiam præseferre asserit, Legi dumtaxat Romanæ, & Longobardicæ innixam: nomine autem Romanæ Legis, *Compilationem juris ex Codice Theodosiano, & fragmentis quibusdam Ante-Justinianæis ab Alarico sub Gothis conceptam*, eo loco significari putat. Verùm ego aliquantò vetustiorem Statutorum Pisani Communis membranaceum Codicem optimæ notæ in Bibliotheca Francisci Gaddii nactus, non obscura longè antea receptæ apud Pisanos jurisprudentiæ per Justinianum Imperatorem restauratæ indicia ibidem deprehendere mihi visus sum, quæ tecum hic juvat expendere, in argumenti, ex præallata judiciali sen-

fententia deducti confirmationem.

5. Plerifque fanè Statutis hujus Codicis, æquè ac illis Strozziani Voluminis, hæc nota præfigitur: *Commune legis, & ufus*, quæ ad confuetudinarium, æquè ac ad fcriptum jus referri videtur, quemadmodum in plerifque municipalibus legibus obfervari folet; at ubicunque harum conftitutionum compilatores abfolutè ad *Legem* appellant, non facilè concefferim de Longobardica potius ibi fermonem effe, quam de Romana; fimiliterque ubi *Romanam Legem* exprefsè nominant, non video cur ad Codicem Theodofii potius, quam Juftiniani, vel ad Appendiculas Alarici Regis potiufquam ad ipfiffimas Pandectas refpicere dicendi fint. Expendi poffunt loca fequentia. Capitulum *Ambiguitatem pag.* 92. laudati Codicis, fub rubrica *De fucceffionibus* dicit: *Monà bus in legitimam fibi Jure Romano debitam fuccedat*: Et *pag.* 98. fub eadem rubrica: *Bonorum autem Libertorum Patronis fucceffio detur, ficut Jus dictat Romanum*; & mox: *Civitas jure Fifci, fecundum Legem Romanam fuccedat*. Item capitulum *Vitium ufitatum* fub rubrica *De poffeffionibus injuftè ablatis, & invafis pag.* 108. habet: *Hac conftitutione pro communi omnium utilitate decernimus, ut in rebus immobilibus, & in earũ poffeffionibus Jmperialis Conftitutio: fiquis in tantũ, et aliç Conftitutiones, et Leges Romanæ, deiectores, invafores, feuprædones, atque poffeffionũ alienarũ interverfores, aliofque fimiles punientes, fuum contra ipfos vigorem obtineant*. Quæ quidem, an non ad Juftiniani jus pertineant, potius quam ad Theodofii, & Alarici decreta, ipfemet judex efto. Sanè quod *pag.* 114. fub Rubrica. *Conftitutiones ex quo tempore valeant*, difponitur, nimirum: *Sicut Leges, & Conftitutiones futuris certum eft formam dare negociis, non ad facta præterita revocari, nifi etiam de præterito tempore*,

pore, *& adhuc pendentibus negotiis cautum sit: ita omnia hujus voluminis Constituta interpretari decrevimus* [cujusmodi statutum Cl. Bercmannus ex Codice pariter Strozziano recitat *pag.* 58.] nonne totidem fermè verbis ex Codice Justiniani *de legibus l. Leges*, *& constitutiones* decerptum videtur?

6. At fortasse reponet doctissimus Auctor, hinc ad summum evinci, aliqua ex Codice Justiniani, non item ex Pandectis in sua Statuta derivasse Pisanos; ita enim *pag.* 60. sententiam suam temperans, ait: *Quibus, ut reor, quam clarissimè demonstravi, diù adhuc nullum apud Pisanos Justinianęi juris in foro, ac judiciis usum fuisse, etiamsi in allatis, e Stylo, perspicuum sit, Codicem Justiniani Statutorum Pisanorum Compilatores minimè latuisse, magisque in eo versatos fuisse, quam in Pandectis*. Sed si prælaudatum à nobis Codicem inspicere Viro Clarissimo datum fuisset, ab ea fortasse opinione se removeri passus esset: quippe notis quibusdam marginalibus, seu glossis vetustissimis Statuta hujus Codicis passim stipantur, in quibus Digestorum tituli, & leges ipsis Statutis consonæ referuntur. Sic *pag.* 4. ad rubricam *De ordinando judicium*, Capitulo *malitia quorumdam*, citatur in margine *l. qui proprio de Procuratoribus*, *& l. Fidejussor qui satis dare cogantur*, *cum l. finali eod. tit.* item *pag.* 8. Capitulo *si vere in novum*, citatur *l. sumptus & l. emptor de rei vindicatione*, *& l. Apud* §. *Labeo ff. de doli mali*, *& metus exceptione*; nec non *pag.* 17. sub rubrica *De opponendo editoribus*, Capitulo *Duo vel plures*, citatur *l.* 1. *ff. depositi vel contra*, §. *si convenit*. similiter *pag.* 36. sub rubrica *De executione rei judicatæ* Capitulo *si alicujus*, adducuntur *l. eleganter ff. de pignoratitia actione*, *& l. siquis aliam ff. de solutionibus*, *& liberationibus*; atque ita passim sexcentis aliis in locis, quæ singillatim

tim recensere longioris operæ foret. Quare oportet, ejusmodi Pisana Statuta legibus Pandectarum uniformia supponere, ut possent talibus allegationibus [etiamsiquis fortasse contenderet illas recentiori manu superadditas, quod tamen nullatenus conceditur] illustrari.

7. Atqui Constitutiones illæ ferè omnes sæculo ipso duodecimo conceptæ sunt; Nam *pag.* 70. sub rubrica *De sacramento manifestationis bonorum quondam Mariti ab Uxore faciendo*, habetur. *Item alio tempore idest MCXLVI. sexto Kal. Martii constitutum fuit, ut Dotes mulierum &c. Pag.* veró 72. sub rubrica *De Antefactis*, Capitulo *siquis autem*, dicitur: *Quæ duo Capitula locum teneant in futuris matrimoniis, idest ab anno Domini MCLVI. VIII. Kal Februarii, indictione quarta*. Et *pag.* 104. sub rubrica *De prohibitis nuptiis* legitur: *siquis autem ante hæc tempora, idest ab anno Domini MCLXVI. a die omnium sanctorum*. Et *pag.* 71. sub rubrica *De exceptione pecuniæ non numeratæ*, ita disponitur: *Donamenta verò Mulierum, quæ amodò maritabuntur, idest ab anno Domini MCLXXXVI. indictione quarta pridie Kal Februarii*. Unica verò, quæ *pag.* 58. refertur, Constitutio ad initium pertinet sæculi XIII. idest ad annum communem 1219, qui Pisanis 1220 numeratur; estque sub rubrica *De Tutoribus, & Curatoribus* in Capitulo *excusationes à tutela*, hisce chronicis notis circumscripta. *Statuimus, ut siquis occasione facti deinceps, scilicet ab anno Domini MCCXX. Indictione VIII. V. Kal. Decembris juramenti &c.* Ut jam dubitare non liceat, longè ante annum 1262. a Beremanno *pag.* 56. commemoratum, Justiniani Pandectarum notitiam, & auctoritatem apud Pisanos viguisse. Præterquamquod, ipsemet Cl. Auctor *pag.* 58. Statutum quoddam ex Codice Strozziano re-

no refert, anno 1161 compilatum, ubi etiam mentio est aliorum Sapientum á Pisanis delectorum, qui *ante* jam cœperant *discernere consuetudines a causis, & quæstionibus Legum*, easque scripto consignare.

8. Verùm & ante Amalphitanam direptionem, cui vulgò Pandectarū inventio refertur, Digestorum leges cognitas, & jurisprudentiam ex amplissimis illis fontibus derivatam, ne dum per Italiam, sed toto passim occidentali Imperio receptam fuisse contendit Vir Cl. Donatus Antonius Astensis, ut Ephemerides Italicæ monent *tomo* 24. *artic.* 12. in Novis litterariis Neapolitanis referendis: quem tamen librum nondum videre contigit, ut ejus fundamenta expendere possem. Ego quidem Justiniani Codicem, & Institutiones, aliaque peculiaria ejusdem Statuta pridem allegari animadverteram; Pandectas non item, quarū antiquior mentio sub hoc ipso nomine apud Petrum Blæsensem occurrit, anno 1160 florentem, dum Epist. 140 inquit: *Vides, quam immeabile pelagus sit Pandecta, in qua civile jus continetur*: licèt aliquas illarum leges Ivo Carnotensis, qui præcedenti sæculo XI. vixerat, *ep.* 99. allegaverit. Sanè (ut omittam vetustiora Farfensia Placita, quæ infra *num.* 10. commemorabo, in quibus Leges Justiniani sub Othone III; adeoque sæculo X. jam ad finem vergente, citantur) Concilium Ticinense sub Benedicto VIII. circa annum 1022 celebratum meminit Constitutionis Justiniani *De Adscriptitiis, & Colonis*, quæ incipit *Docuerunt*, & habetur post ejus Edicta in variis Imperatorum Constitutionibus. Verba Concilii sunt. *Legant denique, vel si legere fastidiunt, legentem intelligant. Justiniani Augusti Viri Christianissimi ad Dominicum Præfectum pro Lugdunensibus, conquerentibus fundos detrimentari &c.* Et infra, Edictum Henrici Imperatoris

ibidem inferitur, ubi pariter mentio est Constitutionis Justiniani, quæ in Novellis 123. *cap.* 15. sive in Codice *lib.* 1. *tit.* 3. habetur; his verbis: *Nullus in omni gradu Ecclesiæ Uxorem, vel Concubinam habere præsumat, nec in una domo cum muliere audeat habitare: quod si fecerit, servata Justiniani Augusti æquitate, Curiæ Civitatis tradatur, cujus est Clericus*. Item Alexander II. eodem sæculo XI. *Ep.* 38. ad Episcopos, Clericos, & Judices Italiæ, relata in Decreto *parte* 2. *causa* 35. *qu.* 5. Justiniani Leges, & Institutiones allegat, ibi: *Justinianus namque usque ad quem gradum consanguinitas ipsa perduret, in suis legibus non definivit &c.* adducens ipsius verba ex *lib.* 3. *Instit. tit.* 6. §. 7. *Hactenus ostendisse sufficiat &c.* quæ item inculcat B. Petrus Damiani sub eodem Alexandro, & precedentibus Pontificibus, ipsomet sæculo XI. florens, peculiari opusculo *De Parentelę gradibus*, ubi sæpius Institutionum Justiniani meminit. *Ad astruendam quoque*, verba ejus sunt, *præposteræ hujus allegationis instantiam, illud etiam in testimonium deducebant, quod Justinianus suis infert Institutis*; & infra: *Justiniano teste, qui dicit: inter eas personas &c.* Ac paulo post: *atque ut ipsi debeatis approbare quod dicimus, de vestris rursus Institutis testimonium proferamus*; Mox inferius: *Quapropter ad vestros codices quæso recurrite, & utrum hoc limite sit contenta progenies, quia forsitan excidit, in memoriam revocate: ait namque ubi supra idem Justinianus &c.* Quin etiam prope finem Opusculi inquit: *Ex vestris profecto exhedris munimen arripimus, quod vestris itidem jaculis opponamus: vester namque Justinianus &c.*

9. Quo ex loco etiam patet, non privato dumtaxat studio Juris Romani cultum jam tum in Italia floruisse, verum & publicè traditas in Scholis Justi-

niani

niani Leges ipsoniet sæculo undecimo: quippe Juris consultorum *exhedras* noster Damianus appellat, ex quibus Institutiones illæ resonarent; unde si Pisis etiam Legum studia eo tempore viguisse quis affirmaret, non adeò *putidam*, & *frivolam fabellam* luderet, ut *pag.* 60. Cl. Betemanno videtur, *quam seriò refutare puderet*: nec sine aliquo probabili vetustatis suffragio id assereret; nam in *amplissima Collectione veterum Scriptorum*, & *Monumentorum*, á Clarissimis Viris Martene, & Durando Monachis Congregationis S. Mauri prælo Parisiensi commissa, *pag.* 460 habetur *Epistola R. Monachi S. Victoris Massiliensis* [fortasse *Raymundi*, qui postmodum anno MCXI. ex eo Monasterio ad episcopalem Massiliæ cathedram evectus est] *ad B. Abbatem suum* (quem Clarissimi Editores interpretantur *Bernardum*, pluribus Pontificiis Legationibus sub Gregorio VII. celebrem, qui ab anno 1065 ad 1079 illud Monasterium rexit) paulo post ejus assumptionem ad Abbatis dignitatem scripta, ut colligitur, ex quo illi adeptum ejusmodi honorem gratulatur, sit interim excusans, quod non statim intellecta ejus promotione ad Monasterium redierit, unde aberat, ob quoddam negotium ab ejus Antecessore Romam missus; quò tamen pervenire non potuerit, ob equi sui infirmitatem, ac mortem: unde interim studiis vacare cœperat, ut Monasterio se magis utilem exhiberet, ac Legum scientiam, pro defensione jurium sui Cœnobii sibi necessariam ratus, Pisis aliquo tempore consistendi licentiam ab eo exorat, ad ejusmodi studium ibi exercendum, aliorum Ecclesiasticorum, & quidem Monachorum, exemplo. En verba ejus Epistolæ huc pertinentia. *Nunc autem, quia per totam ferè Italiam Scholares, & maximè Provinciales, nec non ipsius Ordinis, de quo sum, quia*

plures Legibus catervatim studium adhibentes incessanter conspicio, & Monasterium nostrum a Clericis, & Laicis sine intermissione placitando lacessiri, atque justarum possessionum detrimentum pati considero, aliquantulam hujusmodi scientiam habere desidero; Nam siquid in hoc opere, divina largiente gratia, prævalerem, nec sæcularibus placitis inhiarem, sed solam nostri Monasterii justitiam, quantum possem, adjuvarem. Si vestræ igitur, Summe Pater, dignitati, placeat, ut in hoc opere studium pro posse meo exerceam, quæso, & suppliciter obsecro, quatenus super hoc negotio caritativam mihi licentiam impendatis, & Pisano Priori vestris litteris, ut mihi subveniat, mandare disponatis. Si enim quod expecto apud vestram misericordiam impetravero, Pisas ad exercendum ibi studium, si Deus concesserit, adiero: interim autem usque ad festivitatem S. Michaelis vestræ consolationis præceptum expectavero.

10. Leges porrò istę, quibus operam dare hic Monachus Pisis desiderabat, non utique Longobardicæ, sed Romanæ erant: nam secundum has, non illas Ecclesiastici Viri judicari debebant, ex statutis Ludovici Pii Imperatoris Augusti, qui *lege* LV. decernit: *Ut omnis ordo Ecclesiarum Lege Romana vivat, & sic inquirantur, & defendantur res Ecclesiasticæ &c.* quod et antea usu receptum fuisse constat ex *Lege centesima* Liutprandi Regis Longobardorum, ubi supponit, eos, qui post mortem uxorum Clerici effecti sunt, ad Legem Romanam transire, dum decernit, filios nihilominus, & filias, qui ante eorum conversionem nati fuerint, *eadem lege vivere debere, & causas suas peragere, quâ ille vivebat, quando eos genuit.* Excipe dumtaxat Monasteria quædam sub speciali Longobardorum tutela posita jure fundationis, quæ tamen in disceptationibus cum aliis Ecclesiasticis viris

ris adhuc Romana Lege judicabantur, præsertim si Actoris personam sustinerent, quæ ad Rei forum se accomodare tenetur. Sic Venerabilis Hugo Abbas Farfensis Monasterii in Sabinis, S. P. Romualdi nostri discipulus, in disceptatione, quæ illi anno 999 intercessit cum Gregorio Abbate SS. Cosmæ, & Damiani de Cella Minionis, apud Mabillonium in Annalibus Benedictinis *lib.* 51 *num.* 95, judicari volebat *secundum suam Langobardorum Legem*, Gregorius verò Abbas, *sicut Lex præcipit Romana*: Verùm hoc suæ causæ diffidente, & ad Placitum coram Ottone Imperatore venire detrectante, ex ipsiusmet Legis Romanæ præscripto in contumaciam Gregorius ipse damnatus est, ac cella Farfensi Abbati adjudicata, non Theodosii, vel Alarici auctoritate, *sed quia Justinianus Imperator præcipit: contumacem tertia vice vocamus: datum judicatum firmum est; item & in alio loco idem Imperator dicit: Litigator si se subtraxerit, & tertio acclamatus non apparuerit, inter absentes judicium datum firmum est*. Item in alio Placito de Castro Bucciniano, quod invaserat Crescentius Benedicti Comitis filius (habetur autem in *Appendice tomi* 4. *Annalium Bened.* laudati Mabillonii *num.* 32) idem Hugo Abbas Farfensis. *Per suum advocatum, videlicet Albierium, secundum Longobardorum legem, quoniam venerabilis locus ad Longobardam permanebat legem*, suas querelas exposuit; & nihilominus non ex Longobardica dumtaxat, sed ex Romana etiam Lege judicii forma processit, nam *collatis Justinianæ, & Langobardorum capitulis Legis*, adversus Crescentium sententia lata est. Ubi rursus vides, Romanam Legē intelligi, non eam quæ in Theodosiano codice, & Appendiculis Alarici, sed quæ in Justiniani libris tunc cognitis continebatur.

11. Dis.

11. Dissimulare tamen non possum, Epistolam Monachi illius Massiliensis, ex qua supra *num.* 9 *probabile* indicium Studii Legum sæculo XI. apud Pisanos florentis deduximus, non ad annum 1065, ut clarissimis editoribus visum fuit, pertinere, sed ad annum potius 1213 referendam, adeoque fermè sesquisæculo posteriorem videri: ut ille Abbas B. cui dirigitur, non *Bernardus* censendus sit, sed *Bonfilius*, qui ab anno prædicto 1213 ad 1232 Monasterio S. Victoris Massiliæ præfuit; ipse verò R. Monachus non jam *Raymundus*, sed potius *Robertus* dicendus videatur, qui etiam sui studii legalis fructum adeptus, *Magister Robertus* appellatus est in visitatione, quam cum ipso instituit Bonfilius Abbas anno 1217 in Monasterio Vabrensi, pro illius correctione, & reformatione, uti habetur eodem *tomo* 1. *amplissimæ collectionis* supralaudatæ *pag.* 1130. Moveor præcipuè ad ejus Epistolæ tempus sic immutandum, quia cum ejus scriptor Abbatem Massiliensē roget, ut *Priori Pisano mandet suis litteris*, quo illi subveniat, ac se Pisis subsistere patiatur, ad sua studia ibidem peragenda, supponit utique Pisis aliquod Monasterium ea ætate exstitisse, cujus Prior ab ipso S. Victoris Massiliensis Abbate penderet; quod quale esse possit non video: nam nostra S. Michaelis, S. Zenonis, ac S. Frigdiani, a Camaldulensium Antistite pendebant, nec per Priores, sed per Abbates regebantur. Idem dico de S. Viti Cenobio, quod Monasterii Insulæ Gorgonæ, per nostrum B. Bonum Abbatem reformati, membrum erat. Verùm anno 1107. Petrus Moriconius, ex Abbate hujus Monasterii S. Michaelis, Pisanorum Archiepiscopus Monasterium XII. Apostolorum Congregationi S. Victoris Massiliensis regendum primò concessit, ut videre est in diplomate, quod in toties lau-

laudata Collectione *pag.* 614. per extensum adducitur; ergo post annum prædictum 1107 Epistolam illam scriptam fuisse supponi necessariò debet, nec citius, aut serius quam pro ætate superius determinata, qua etiam tot Studentium affluxus ad Jurisconsultorum cathedras revera contigit, qualis in ea Epistola describitur, statui potest epocha hujus facti. Cum autem hinc non constet, ejusmodi studium Pisis tunc primum cœpisse, nec liqueat, quam antiquo ex tempore tunc ibi floreret, manifestum est, non ideò labefactari opinionem eorum, qui illud jam inde ab undecimo, aut duodecimo sæculo inibi viguisse arbitrarentur; certissimè verò hinc colligi, sub initium saltem sæculi tertiidecimi Legum Romanarum decretis perdiscendis apud Pisas frequentissimos Studiosorum cętus incubuisse, antequam circa medium sequentis sæculi decimiquarti Pisana Academia reflorescceret, erecto inibi Pontificia auctoritate Clementis VI. in omnibus Scientiis Studio generali.

12. Ut autem demus, ad sęculum XI. non pertingere Jurisprudentię Studium; quòd Pisis sęculo XIII. viguisse, indubitatoq; illius Epistolæ testimonio evicimus; at certè Bononiæ sub initium prædicti sæculi florere cœpisse, demonstrari potest ex Roberto de Monte Monacho Beccensis Cęnobii, & ejusdem Priore, qui anno 1154, ad Abbatiam S. Michaelis in periculo Maris evectus, est, dignusque habitus, ob ejus perspectam doctrinam, atque integritatem, ut ad Concilium Turonense speciali mandato Alexandri III. summi Pontificis vocaretur. Is enim *in Accessionibus ad Chronicon Sigeberti Monachi Gemblacensis*, de B. Lanfranco, qui pariter Monachus, & Prior Beccentis fuerat, mox Abbas Cadomensis, & demum Cantuariensis Archiepiscopus electus est, verba faciens,

ad an-

ad annum 1632 hæc habet: *Lanfrancus Papienfis, & Garnerius focius ejus, repertis apud Bononiam Legibus Romanis Juftiniani Imperatoris, operam dederunt eas legere, & aliis exponere.* Mirum eft, hunc locum á nemine, quod fciam, hactenus animadverfum fuiffe, qui multam noftro negocio lucem afferre poteft: cum verofimile non fit, hunc Scriptorem de Lanfranco Anteceſsore fuo in Beccenfi Prioratu verba facientem; & qui faltem ipfius Lanfranci Nepotem, eodem Lanfranci nomine, in eodem Monafterio fub eodem regulari inftituto militantem, mox Fontanellenfem Abbatem, cognofcere potuit, deque ejus Patrui actibus fpecialius inftrui, ea in re hallucinari potuiffe, aut confultò imponere nobis tentaffe, Legum Juftiniani inventionem, quæ juxta vulgarem fententiam illo ipfo tempore, quo Robertus hæc fcribebat, apud Amalphim contigiſset, uno fæculo anteriorem fupponendo, & quidem Bononiæ potius factam teftando, primique earum Interpretis laudem ad noftrum *Lanfrancum* referendo, juncto illi focio quodam *Guarnerio*, qui alius non eſse videtur a *Warnero*, five *Irnerio*, quem vulgù authumant eodem fæculo cum Roberto de Monte floruiſse. Profecto non Impoftoris, fed Dementis infuper nota mulctandus eſset, fiquis hoc noftro fæculo vivens, aſsereret, doctiffimum Bercmannum ante annos centum Florentiam veniſse, ut Pandectarum Hetrufcarum codices confuleret, ac cum editis conferret, indeque anno 1626 Hiftoriam Pandectarum Parifiis, aut Londini edidiſse. Quod fi abfonum eft, tam infani cerebri monftrum fupponere, pari jure nec dubitare licebit de Roberti fide in negocio, de quo loquimur; ac proinde, non Amalphiæ, fed Bononiæ, nec ad fæculum duodecimum, fed undecimum refe-

referenda erit Pandectarum inventio, nec Irnerus, sive Warnerus earum primus explanator, qui fortè primus tantummodò illis glossas addiderit, uti Odofredus testatur, quibus sibi *Lucernę Juris* cognomentum promeruit: & si is distinguendus non sit à Guarnerio, quem B. Lanfranco socium Robertus attribuit, utique ab anno 1032, & deinceps, non circa annum 1150 floruisse dicendus erit, eoque minus ad annum 1190 pervenisse.

13. Potuit autem Lafrancus noster primos Jurisprudentiæ Romanæ latices ex Institutionibus, & Codice, alisque Edictis antea jam cognitis, & vulgatis, ut vidimus, haurire, præmonstrante Clarissimo ejus Patre, quem Papiensem Senatorem fuisse laudatus Robertus tradit, & *ex ordine illorum erat, qui Jura, & Leges Civitatis asservabant*, teste Milone Crispino Beccensi Cantore, mox Abbate Westmonasteriensi *in ipsius B. Lanfranci vita cap.* 1. apud Bollandi Continuatores ad diem 28 Maii. Tali ergo parente, & institutore dignus filius, cum jam Legalis Philosophiæ amorem altiùs ebibisset, audita, post Patris obitum, amplioris Legum Romanarum Compilationis inventione Bononiæ facta, eò se statim contulit, ut tanti thesauri particeps & ipse fieret: optimumque ad eas intelligendas præsidium secum attulit; grecæ scilicet linguæ peritiam; illius enim non ignarum fuisse constat ex eodem Milone ipsius Vitæ scriptore, qui de ejus doctrina, deque ejusdem Scolæ alumnis, sic habet: *ipsa quoque in liberalibus studiis magistra gentium Grecia discipulos illius audiebat, & admirabatur*. Nam & post susceptam in Normannia Monasticam vitam, celebrem Scholam in Monasterio Beccensi Lanfrancus aperuit; Anselmo, Guitmundo, & Juone Carnotensi [quem ideò mirum non est, eodem sæculo XI.

Pandectarum leges, nempe 7, 11, & 13, ex titulo *de Sponsalibus* citatlq; baliisque eximiis discipulis illustratam, quam ipsemet Alexander II, Pontifex Maximus, dum in minoribus esset, se frequentasse gloriabatur. Nam cum Lanfrancus iam Cantuariensis Archiepiscopus Romam se contulisset, de primatu Ecclesiæ suæ, cum Thoma Eboracensi Episcopo, coram Pontifice summo, disceptaturus, ipse Alexander II. illi assurrexit, subdens: *Non ideò assurrexi ei, quia Archiepiscopus Cantuariæ est, sed quia Becci ad ejus Scholam fui, & ad pedes ejus cum aliis auditor consedi*, ut refert laudatus ejus Vitæ Scriptor *cap.* 5, nec non Guillelmus Malmesburiensis *libro* 1. *de Gestis Anglorum Pontificum*.

14. Primus itaque, Pandectis inventis, earum legum explanator Bononiæ fuit B. Lanfrancus noster, qui tamen non diù in ea exercitatione versatus est, cùm divino spiritu accensus ad sacra postmodum studia se contulerit, & in Normanniam concedens, anno 1042 Beccensi cœnobio se addixerit; unde *Garnerio socio suo* (quem non constat ex allato Roberti loco Germanum potius fuisse, quam Italum, nec desunt qui Mediolanensem, aut Florentinum eum faciant, ut *pag.* 53, Bercmannus observat) liber relictus est campus, ut in earundem Legum explanatione, & Glossarum interlinearium appositione industriam suam collocaret, ac diuturniori ejusmodi exercitio artæ juris peritiæ famam uberius diffunderet. Quod si ad annum usque 1070 huic professioni privato veluti genio promovendæ operam dare potuerit [usque ad 1089 Lanfrancus ejus collega supervixit] nihil repugnabit; Mathildæ Magnæ Comitissæ rogatu id deinde officii publica auctoritate prosequutū fuisse, uti Abbas Urspergensis innuit; sed ad Lotharii II Impe-

rato-

ratoris tempora ipsum pervenisse, omnem fidem exsuperat; multoque magis hinc etiam constat, commentitium esse Cęsareum illud decretum, de abrogato quovis alio jure, & unius Romani usu ea occasione commendato: quam fabellam, post Lindenbrogium, & Conringium, ipsemet Bercmannus optimè confutat *pag.* 41; idque res ipsa loquitur, cum post annum 1138 adhuc vetera monumenta exhiberi possint eorum, qui se Longobardica lege vivere profitebantur; & Innocentius III. *cap. Raynutius de Testamentis* jus Longobardicum subsequenti sæculo, velut adhuc vigens, commemoret.

15. Superest Amalphitanæ direptionis historia discutienda, quæ multis obnoxia videtur difficultatibus, quominus inibi repertum Pandectarum volumen, ut vulgò tradunt, atque a Lothario Imperatore Pisanis donatum arbitremur. Et quidem ipsi Bercmanno donatio illa supposititia meritò visa est; sed cur non item ipsa Pandectarum apud Amalphitanos inventio similis falsitatis suspecta ipsi fuerit, planè non capio, cum ex uno, eodemque fonte, eoque aliis mendaciis, ut ipse fatetur, vitiato, utraque derivetur; nutante autem aliqua ex parte historiæ fide, non est cur in cæteris illam fulcire conemur. Maximam mihi semper habere vim ad figmentum hoc revincendum visa est hæc consideratio, quòd nullæ exhibeantur illorum, aut proximiorum temporum historiæ, sive á Pisanis, sive ab Amalphitanis, sive ab Hetruscis, sive á Neapolitanis, sive à Siculis scriptæ, quæ repertas in Amalphitana expeditione Pandectas tradant. Vetustiora Pisana Chronica ab Ughellio edita sunt, quorum alia ab anno 688 ad 1136, alia ab anno 971 ad 1178, alia ab anno 1004 ad 1168 excurrunt, in quibus utraque Pisanorum expeditio in Rogerium Siciliæ Re-

 gem

gem ad annos 1135, & sequentes, cum direptione Amalphitana, describitur: nec tamen ulla mentio Pandectarum, quas ibi repererint Pisani Milites, aut in Patriam asportarint. Falco Beneventanus, Sacri palatii Apostolici Notarius, qui illo tempore vivebat, atque Innocentii II. Pontificis partes tutatus est, eandem Pisanorum expeditionē, & depopulationem Amalphitanam ad annum 1137 satis minutè describit, nihil de direptione vulgata horum librorum loquens. Alexander Telesini Cœnobii Abbas, rogatu Mathildis Comitissæ sororis Rogerii Regis, & conjugis Ranulfi Comitis, eodem tempore quatuor libros scripsit de Gestis ipsius Rogerii, & *lib.* 3. *a cap.* 23. *ad* 26 Pisanorum in Rogerium molimina, & Amalphitanam inprimis direptionem narrat, nec tamen ullam de Pandectis inde asportatis mentionem ingerit. Romualdus Guarna, qui Salernitanus Archiepiscopus anno 1153 electus fuit, *in suo Chronico* Amalphim a Pisanis direptam pariter commemorat, de Pandectis ibi repertis, & Pisas adductis omninò silens. Nullus denique ejus sæculi, aut præcedentium temporum Scriptor *Pandectas Amalphitanas* nominavit, uti mox *Pisanæ*, & nunc *Florentinæ* celebrantur; nec de illis uti Amalphiæ existentibus sermonem quis fecit; Nec vero simile est, Amalphitanos, soli Mercaturæ incumbentes, de his libris, quorum exiguus, imò si Bermannum audiamus, nullus in Italia usus erat, Constantinopoli in Patriam suam trasferendis fuisse sollicitos; uti è contrario nemo persuaserit, Pisanis militibus in prędam inhiantibus, horum Codicum, quorum pretium ignorabant, acquisitionem esse cordi potuisse.

16. Verùm tot Scriptorum ejus ævi silentio, atque inverisimili hujus facti speciei unus opponitur anonymus

mus italicæ Chronicæ Scriptor, binis saltem sæculis posterior, quem sibi describendum curavit Ludovicus Bologninus, & post Nuncupatoriam ad Julium II. Pont. Max. suis Pandectis originalibus præfixam, illius testimonium prodidit, ad traditionem hanc popularem, vel primò ferendam, vel confirmandam. Extitisse autem ejus opus fatetur *in domo magnifici Viri Philippi Comitis, filii quondam nobilis, & insignis deaurati militis, & Comitis Joannis de Griffis Pisani.* Franciscus etiam Taurellius in sua Pandectarum editione, *ex antiquis Pisanorum annalibus apud Plotium Griffium eorum Civem*, historiam hanc se accepisse refert, laudans insuper in eandem sententiam nescio quem *Raynerium Grachim* (aut potius Gracculum) *Pisanum, qui ante ducentos annos* (adeoque totidem, atque amplius annis post Amalphitanam direptionem, nam Taurelliana editio ad annum pertinet 1553) *De bello Thusco conscripsit;* sed & eundem Plotium affirmasse tradit, *antiquum instrumentum domi se habuisse donationis ejus* [libri scilicet Pandectarum] *in Pisanos per Lotharium collatæ, quod postea contagiosæ pestis periculo vitando, inter alia scripta, igne combustum sit.*

17. At quisquis fuerit ejus Chronicæ, aut historiolæ Auctor, contra momenta, quę nuperiùs expendimus, fidem apud cordatos Viros obtinere nequaquam meretur, utpote qui crassiorum in ea relatione mendaciorum ab ipso Bercmanno convincatur *in dissertatione altera, De Amalphi a Pisanis direpta pag.* 67. Nam si intra 3, aut 4 lineas tam fœdè labitur, ut totidem palmaribus illam erroribus historiā commaculet: quomodo in hac una circumstantia veritatem, aliis coævis scriptoribus planè incognitam, attigisse, ac revelasse putandus est? Qua ratione traditam ab hoc uno Aucto-

Auctore Pandectarum inventionem, ut rem indubitatam, ac veluti omnium sæculorum consensione firmatam, recipiemus, si respuere cogimur, & assertum ab illo Concilium tunc Romę habitum ab Innocentio II. & binarum expeditionum in Amalphim à Pisanis factarum confusionem ab eo factā, dum de una dumtaxat loquitur, de altera silens, & Urbis illius prætensum incendium a Victoribus Pisanis excitatum? Nec minoribus difficultatibus scatet præclarum diploma Lotharii à Plotio iactatum, quod optimè confutat idem Bercmannus *pag.* 41, & 42 *suæ historiæ Pandectarum;* Nec vero simile est, aliquod tam notabilis Cæsarei Privilegii exemplar sibi non conservasse Pisanos, etiam si concederemus, ob contagii periculum, non sulphureo dumtaxat suffumigio purgatum, sed flammis planè consumptū ejus authographum voluisse.

18. Iam dispiciendum esset, unde igitur, & à quibus Pandectæ Pisas delatæ fuerint? At ipsis, adeò tenebris involuta res est, ut difficillimum sit quidpiam lucis ad eam illustrandam conferre. Ego sic statuerem. Aut Leges, juxta Robertum Montensem sæculo XI. Bononiæ repertę ipsomet Codice Pandectarū Florentinarum, & antea Pisanarum continebantur, aut alio quopiā minus illustri exemplari descriptę erant. Si primum, oportet illum Codicem Bononia Pisas aliquando delatū asserere, opera fortasse Bulgari Pisani insignis Jurisconsulti; quem Irnerii auditorem fuisse tradunt: nec id repugnare posset, si aut Irnerius ad initium saltem sæculi XII. vivere potuisset, aut alius censeri posset à Guarnerio, quem Robertus de monte socium addit Lanfranco ad Legum interpretationem; Ipse enim Bulgarus unus fuit è quatuor juris peritis, quos anno 1158 Fridericus Ænobarbus Imperator consuluit in celebri conventu apud Roncallias, super extensione ju-

ne jurium Imperii in Italiam, à quo & Bononiæ Vicarius Imperialis est constitutus. Huic & Glossæ celebres in jus civile, & Commentarius egregius in regulas juris tribuuntur; sed & quarundam græco idiomate scriptarum Legum latina interpretatio eidem asseritur: quamquam hoc immeritò, cùm græcas litteras ipse ignoraret, ut Petrus Bayle animadvertit. Fieri ergo potuit, ut quo tempore Bononiensem præfecturam auctoritate Cęsaris Bulgarus administrabat, descriptis jam sufficienter ad usum Bononiensis Gymnasii aliquot Pandectarum exemplaribus, insignem illum primariũ Codicē, ab Irnerio pręmortuo sibi legatum, aut jure fisci ad se devolutum, dilectę Patriæ suæ donaverit, ac Pisas deferri jusserit, ut hanc urbē tam egregii monumenti custodia decoraret, incitaretque concives suos ad eadē jurisprudētię studia impensiùs excolenda.

19. Sin verò alterum supponimus, nempe Leges illas Bononię repertas alio quopiam exemplari comprehensas fuisse, non video cui verosimilius acceptam referre possint Pisani huius nobilissimi Codicis possessionem, quam Concivi suo Clarissimo, & eximio Judici Joanni Burgundio celeberrimo Jurisconsulto, cui potius quam Bulgaro tribuitur grecarum legum latina versio, ex Odofredi sententia, quam Panzirolus *libro de claris legum interpretibus*, & Laurentius Pignorius *in Symbolicis Epistolis ep.* 39 amplexantur: quemadmodum constat, eundem Burgundium anno 1151, Eugenio III. suadente, homilias 90 S. Joannis Chrisostomi in Matthęum latinas reddidisse, nec non alias ejusdem in Genesim, & in Epistolas Pauli, ac etiam in Joannem, diligenter interpretatum esse, itemque S. Joannis Damasceni libros de Fide orthodoxa, ejusdem Eugenii jussu, ex græco vertisse, & B. Gregorii Nysseni librum de Natura hominis, quem Frid-

rico

rico Imperatori dicavit; insuperque librum Vindemię, seu Geoponicum, eodem Pignorio teste, ac Cl. Antonio Maria Salvino apud Rhedium *in sui Dityrambi adnotationibus*, ex greco transtulisse; unde in ejus Epitaphio ad S. Paulum prope ripam Arni ubi longęvo senio confectus jacet, inter alia ipsius elogia, idem Burgundius sic laudatur:

Optimus interpres Græcorum fonte refectus.
Plurima romano contulit eloquio.

Hic ergo tanti nominis Vir non semel pro Pisana Republica Constantinopolim missus est, primò scilicet ad Calojoannem Imperatorem, quo tempore interfuit celebri colloquio, & disputationi polemicæ ibidem habitæ anno 1145 in Vico Pisanorum ad Sanctam Irenem, & ad S. Sophiam, inter Græcos, & Anselmum Havelbergensem Episcopum, mox Archiepiscopum Ravennatem, circa processionem Spiritus sancti, ut ex ipsius Anselmi *dialogis* a Dacherio editis *in suo Spicilegio*, constat. Deinde rursus anno 1172 ad Emanuelem Comnenum Imperatorem á Patria missus est, unà cum Alberto Consule, & Marco Comite, uti narrat Auctor Pisanæ Chronicæ apud Ughellium ad prædictum annum [quamquam ibi corruptè legitur *Bunguadius Vir prudentissimus*; cum in MS. Codice laudati Gaddii habeatur *Burgundius juris prudentissimus*, & in alio MS. Lucensi *Burgundius juris peritissimus*] cujus legationis ipsemet, in præfatione ad versionem Chrysostomi super Joannem, meminit hisce verbis, quæ per extensum adducere otiosum non erit, cùm hactenus inobservatam, & planè novam suffragii defunctorum rationem indicent: Inquit ergo. *Cum Constantinopoli pro negotiis publicis Patriæ meæ à Civibus meis ad Imperatorem Manuelem missus, legati munere fungerer, & quemdam filium meum*
Hu-

Hugolinum nomine, quem mecum adduxi, morbo arreptum amiserim, pro redemptione animæ ejus, explanationem S. Joannis Evangelistæ Evangelii à beato Joanne Chrysostomo Constantinopoleos Patriarcha mirabili editam, de græco in latinum statui vertere sermonem &c.

20. Quemadmodum autem in eodem Prologo ipse Burgundius conqueritur, ejusdem Joannis Chrisostomi exemplar Pisas transferendum se invenire non potuisse, ut proinde coactus fuerat binos ejus operis codices à duobus Monasteriis commodatò accipere, quos *duobus scriptoribus, uno a capite, altero à medietate incipiente*, tradidit transcribendos: ita fieri potuit, ut præclara illa Pandectarum volumina, de quibus loquimur, vel prioris, vel posterioris suæ Legationis tempore ibidem inveniens, habere concupierit, eaque vel pretio conquisita, vel ab Imperatore ipso (qui magnis muneribus Burgundium, & Collegas decoravit, illisque redeuntibus socios adiunxit Theodosiũ, cum duobus aliis Legatis ad Pisanam Rempublicam missis, ad fędus cum illa renovandum, & pacta juranda, ac firmanda) sibi ultró donata impetraverit, atque in Patriam advexerit, quam tanto munere ditatam voluerit, græcarum etiam legum interpretatione faciliorem earum intelligentiam apud suos concives, & Italos universos, insigniter promovendo. Sicque rem acu tetigisse dicendi erunt qui Pandectarum libros Constantinopoli immediatè Pisas delatos fuisse scripserunt, ut Jacobus Augustus Thuanus *De vita sua lib. 1. post med.* apud quem *Pandectes olim Constantinopoli a Pisanis captus* dicitur: ubi *captus* non significat *vi prædatum*, sed utcunque *cum effectu acquisitum*, ex verbo *Capio*, juxta sensum Ulpiani *in l. 71. ff. de verbor. signifi.* Et ante hunc auctorem Paulus Merula insignis, & eruditus historicus, qui sub initium superioris sæculi vivere desiit, & *parte 2. lib. 4.*

lib. 4. *suæ Cosmographiæ* de Pisis loquens, ait: *servatum hic aliquando nobilissimum illud Pandectarum volumen, Constantinopoli ab ipsis adlatum, postea Florentiam portatum, unde Pandectæ hodie Florentinæ*; & longò antea Jurisconsultorum princeps Bartholus *sub initium Digestorum Soluto Matrimonio*, illorum opinionem confutans, qui Ravennæ libros illos recuperatos censebant (hinc fortasse ortam, quòd inter libros Ubaldi Ravennatis Archiepiscopi anno 1225 defuncti reperta fuerint *Digestum novum juris uno volumine conglutinatum, & Infortiatum*, quæ Symeon Archiepiscopus Albertino, & Bonifacio ejusdem Ubaldi fratribus restituit, uti ad annum 1220 narrat Rubeus *in historia Ravennate*) sic inquit: *Semper enim fuit totum volumen Pandectarum Pisis, & adhuc est*, sæculo nimirum quartodecimo, quo ille floreba. Adeout oporteat, tunc saltem nondum vulgatam, aut receptam fuisse, vel fortè nondum excogitatam fabellam de Pandectis in Amalphitana urbe repertis, quemadmodum etiam ignota mansit aliis Scriptoribus, qui usque ad tempus Julii II. sub quo Bologninus vixit, earundem Pandectarum meminere, putà Abbati Urspergensi, Odofredo, Abbati Panormitano, & Angelo Politiano, quorum testimonia Cl. Bercmannus congessit: adde & nostro Ambrosio Camaldulensi, infra *num.* 23 adducendo.

21. Quod siquis interroget, unde ergo commentum illud originem duxerit, curve in Amalphitana potius direptione, quam in aliis Pisanorum egregiis expeditionibus, præclarum hunc Legum Thesaurum à Pisanis inventū confinxerint? (quamquam figmentorum rationem reddere non tenemur, eademque rediret quæstio; si alibi, velut Panormi repertos illos Codices male feriati homines asseruissent) fortasse tamen responderi poterit, quod cùm *in Chronico* Richardi de

di de S. Germano ad annum 1231 legatur, quòd mense Junio *Constitutiones novæ, quæ Augustales dicuntur, apud Melphium, Augusto mandante, conduntur;* & paulò infra mense Augusto, quòd *Constitutiones imperiales Melphiæ publicantur*, imperitus homo fabellæ hujus auctor; nec locorum, nec temporum distinctionem animadvertens, qui etiam binas Pisanorum expeditiones Amalphitanas in unam erroneè compegit, aliisque erratis historiam illam fœdavit, ut idem Bercmannus *lib.* 1. *cap.* 7. animadvertit: confundens etiam, ut ab aliis passim fieri consuevisse notat idem Cl. Bercmannus in dissert. De Republ. Amalphitana *pag.* 2. *&* 3. *Melphiã cũ Amalphi*, nec non municipalia statuta cum publicis legibus, & insuper integro sæculo in re chronologica aberrans, putaverit Pandectas Justiniani Imperatoris Amalphi publicatas, & occasione Amalphitanæ direptionis, quæ tantò ante contigerat, Pisanis donatas à Lothario, cui deinde etiam Decretum de Legibus iisdem publicè per Magistros Universitatum exponendis, & in foro observandis, cum cæterarum Legum abrogatione, ab aliis attributum est, quemadmodum in vulgata historia passim habetur.

22. Hæc quidem fateor in meris conjecturis posita esse; At nec firmioribus momentis roboratam video, subtiliter à Cl. Bercmanno excogitatam rationem, qua fieri potuerit, ut in illo militari direptionis Amalphitanæ tumultu Pandectæ Pisas deferentur; Nempe *casu quodam*, inquit ille *lib.* 1. *cap* 8, *aut divina potius providentia factum, ut milites arcam occlusam, eos libros continentem, atque ex pondere argento gravidam æstimantes, secum asportarint, cùm subitaniæ prædę compilatio inquirendi moram non ferret: itaque insciis Pisanis, & si scivissent vel invitis quodammodò, Pisas allatum fuisse Pandectarum exemplar.* Hanc profectò duorum voluminum in arca conclusorum ideam

 nostro

nostro Auctori injecit accuratior custodia, qua apud Florentinos nunc temporis servari Pandectas in arca elegantiori ad id destinata observavit; quem morem apud Amalphitanos quoque, receptum olim fuisse, & á Pisanis retentum, unde ad Florentinos manaverit, ibidem Bercmannus gratis supponit; nec verisimile est, eo tempore tam insolitam curam impensam fuisse hisce libris custodiendis, quæ aut nullius tunc usus erant, si Bercmannum audimus, adeoque nullo in pretio tunc habebantur, aut si adeundi essent, ob Legem Romanam tunc vigentem, oportebat potius obvios esse, nec clavibus obseratos, cùm deficerēt alia exemplaria, quæ Judices, & Magistratus subinde possent consulere, cùm opus esset ex ejusmodi legibus judicium ferre. Sed hac etiam Codicum Cista optimé compacta, & diligenter obserata, mirum sanè, argenteo potius, alteriusve pretiosi metalli vasis, quam ferri, aut plumbi massa, aut scripturis ad ipsos nihil pertinentibus illam referram milites suppotuisse, cùm nullam metalli latentis conjecturam ex succussionis sono haberent, quo in primis explorare diripiendæ materiæ speciem debuissent, nisi satius haberent arcam ipsam suis armis perfringere, ut, siquid ibi lateret avaritiæ ipsorum explendæ idoneum, perspicerent. Fieri tamen absolutè id potuit, quod Bercmannus suspicatus est contigisse: non ibo inficias; sed & illa æquè evenire poterant, quæ superiùs verosimilia esse dixi, de Pandectis vel Bononia ex Irnerii hæreditate per Bulgarum Pisas adductis, vel cura Burgundii Judicis Constantinopoli immediatè in hanc urbem delatis, deque confusione Melphiensium Constitutionum cum Amalphitanis Digestis; & aliunde majorem hæc veri speciem habent, quam decantata ex militari incursione horum librorum direptio.

23. Cæterum hac occasione quid de Florentinis

Pan-

Pandectis senserit Ambrosius noster Camaldulensis, Vir sanctimonia, & doctrina, rebusque in Basileensi, & Florentino Concilio præclarè gestis celeberrimus, latina, & greca litteratura insignis, adducere non gravabor. Is *Epistola septima libri sexti*, juxta dispositionem eruditissimi nostri Abbatis Petri Canneti, qui illas maximo labore, & studio collectas prælo paravit, data Florentiæ die XI. Martii 1417, post sex nimirum annos, ex quo Pandectæ Florentiam delatæ fuerant, illarum mentionem ingerit, ad Franciscum Barbarū Patritium Venetum de Nicolao Nicolo sic scribens: *Is maximè te diligit: cumque ante paucos dies cuperet grecas litteras Pandectarum tibi transcribere, rei difficultate victus desiit. Sunt enim illi libri, velut ex sacrario Minervę proferendi; nec sine Magistratuum permissu inspici illos est licitum; quòd imperitum Vulgus nescio quid illos esse arbitretur. Persistet tamen ille morem alias tibi gerere: nec quicquam missum faciet diligentiæ ad id efficiendum.* Hæc Ambrosius [illegible]

24. Quo ex loco duo inferri posse mihi videntur ad Pandectarum historiam illustrandam. Primum, quòd renascente apud Italos, Ambrosii Camaldulensis sæculo, ejusque in primis cura, & studio, grecæ litteraturæ gustu, græcorum characterum nativis formis restituendis usui fuerint notæ grecæ in Pandectis Florentinis expressæ, tum ad græcam Justiniani constitutionem, quæ posteriori parti præfigitur, tum ad Leges ex Modestini libris excusationum derivatas, tum ad indicem græcum librorum, unde leges compilatæ sunt, tum ad numeros legum, ordinemque librorum, & titulorum designandum usurpatæ; Græcos quique characteres nativa elegantia (secus ac latinos, qui, ut potè à grecis amanuensibus Latini idiomatis imperitis, utcunque ad imitationem authographorum expressi, ad græcam formam & ipsi accedunt)

 exa-

exaratos in pervetustis illis codicibus certatim inspicere, aut inde sibi describi Eruditi maximè optabant, ut Franciscum Barbarum á Nicolio flagitasse, ex Ambrosio discimus; atque hinc fortasse factum fuerit, ut græci characteres, præ latinis, magis detriti in Pandectis appareant, ac multis in locis evanescentes, ut Gulielmus Budæus *adnot. ad Pandect. lib. 3. de Legib.* conquestus est; ac nominatim *primam partem græcæ constitutionis ita contritam esse* non multò post Cl. Antonius Augustinus Tarraconensis Archiepiscopus invenerit, *ut non multa verba legi possent, & ad quam legendam, & solis splendorem, & maximam aliis modis diligentiam* sibi, & socio suo Joanni Metello adhibendam fuisse narrat *Emendationum lib. 3. cap. 3.* Quæ quidem pagina, frequenti jam usu detrita, nunc temporis penitus intercidit, ex Bercmanno *lib. 2. cap. 1.* historiæ Pandectarum.

25. Quare inter causas corrupti jam, & evanidi horum Codicum characteris, præter toties repetitam Legum collationem, & recognitionem, ad emendandos aliorum exemplarium textus, ac veros, & genuinos illarum sensus definiendos, usurpatam, etiam hanc græcarum litterarum imitationem, pro restituenda earundem nativa forma, à variis tentatam, enumerare non dubitaverim; & quidem potissimo loco habendam censuerim. Nam simplex verborum collatio solum fermè oculorum ministerium postulat; verum ipsa characterum expressio magis assiduam contrectationem exigere videtur, majorique paginarum attrictu exercenda est: Si præsertim [ut fieri consuevit] pellucida charta interposita subjectas litteras vehementius calcari á describentibus contingat, dum earum translucentia vestigia calamo circumducto exprimuntur; & singulis lineis subinde manus incumbens adprimitur. Id sanè multo magis deterere

scri-

scripturam potest, ac paginam ipsam ex membrana pervetusta, ac tantæ subtilitatis, ut ad calidioris manus contactum *crispetur, inque cincinnos se volutet*, ut Bercmannus *loco cit.* asseverat, paulatim corrumpere, & labefactare, quàm perfunctoria, ob solam lectionem alicujus particulæ, de qua inter Jurisconsultos quæstio suborta esset, Codicis illius, aliàs diligentissimé custoditi, evolutio.

26. Alterum, quod ex præmissis Ambrosii verbis intelligimus, est, vulgarem illam opinionem de Justiniani authographo, ipsiusmet Triboniani manibus descripto, illis ipsis Codicibus contento, vel ex tunc vanam, & futilem à Viris limati judicii reputatam esse, ac contemptui habitam; nec sibi imponi passum fuisse Ambrosium ab exastico illo græco, quod primæ paginæ adscriptum Christophorus Landinus,& Marsilius Ficinus testantur, si modò Ambrosii ætate ibi extabat, & non aliquantò serius compositum, & adiectum sit ab homine otioso, ut viris litteratis fucū faceret, ac pretium nobilissimorum Codicum ea Fabula augere tentaret, seu potius corrumperet. Certè opinionem illam fugillare videtur Ambrosius, dum ait: *quod imperitum vulgus nescioquid illos esse arbitretur*, eo ipso indignam litteratis hominibus eam fabulam designans.

27. Neque porrò hac in re Ambrosii nostri acre judicium parvi faciendum existimo, qui & si puer XIV. annorum sæculum reliquerit, in Angelico nostro Florentino cænobio sacris potissimùm studiis addictus; veterū tamen Jurisconsultorum monumenta in Pandectis collecta degustare non omisit, nec hospes omnino in hisce studiis erat, ut evidēs est ex *Epistola* 18. *libri* 5. ad Marianum Porcium, Stephani Clarissimi Romani Equitis fratrem, quem ad priscorum illorum sapientum cultum excitat, damnata recentiorum barbarie, his verbis. *Juri civili te dare operam, ex litteris fratris sum factus* cer-

exaratos in pervetustis illis codicibus certatim inspicere, aut inde sibi describi Eruditi maximè optabant, ut Franciscum Barbarum á Nicolio flagitasse, ex Ambrosio discimus; atque hinc fortasse factum fuerit, ut græci characteres, præ latinis, magis detriti in Pandectis appareant, ac multis in locis evanescentes; ut Gulielmus Budæus *adnot. ad Pandect lib. 3. de Legib.* conquestus est, ac nominatim *primam partem græcæ constitutionis ita contritam esse* non multò post Cl. Antonius Augustinus Tarraconensis Archiepiscopus invenerit, *ut non multa verba legi possent, & ad quam legendam, & solis splendorem, & maximam aliis modis diligentiam* sibi, & socio suo Joanni Metello adhibendam fuisse narrat *Emendationum lib. 3. cap. 3.* Quæ quidem pagina, frequenti jam usu detrita, nunc temporis penitus intercidit, ex Bercmanno *lib. 2. cap. 1.* historiæ Pandectarum.

25. Quare inter causas corrupti jam, & evanidi horum Codicum characteris, præter toties repetitam Legum collationem, & recognitionem, ad emendandos aliorum exemplarium textus, ac veros, & genuinos illarum sensus definiendos, usurpatam, etiam hanc græcarum litterarum imitationem, pro restituenda earundem nativa forma, à variis tentatam, enumerare non dubitaverim; & quidem potissimo loco habendam censuerim. Nam simplex verborum collatio solum fermè oculorum ministerium postulat; verum ipsa characterum expressio magis assiduam contrectationem exigere videtur, majorique paginarum attrictu exercenda est: Si præsertim [ut fieri consuevit] pellucida charta interposita subjectas litteras vehementius calcari á describentibus contingat, dum earum translucentia vestigia calamo circumducto exprimuntur, & singulis lineis subinde manus incumbens adprimitur. Id sanè multo magis deterere

scri-

scripturam potest, ac paginam ipsam ex membrana per-vetusta, ac tantæ subtilitatis, ut ad calidioris manus contactum *crispetur, inque cincinnos se volutet*, ut Bercmannus *loco cit.* asseverat, paulatim corrumpere, & labefactare, quàm perfunctoria, ob solam lectionem alicujus particulæ, de qua inter Jurisconsultos quæstio suborta esset, Codicis illius, aliàs diligentissimé custoditi, evolutio.

26. Alterum, quod ex præmissis Ambrosii verbis intelligimus, est, vulgarem illam opinionem de Justiniani authographo, ipsiusmet Triboniani manibus descripto, illis ipsis Codicibus contento, vel ex tunc vanam, & futilem à Viris limati judicii reputatam esse, ac contemptui habitam: nec sibi imponi passum fuisse Ambrosium ab exastico illo græco, quod primæ paginæ adscriptum Christophorus Landinus, & Marsilius Ficinus testantur, si modò Ambrosii ætate ibi extabat, & non aliquantò serius compositum, & adiectum sit ab homine otioso, ut viris litteratis fucū faceret, ac pretium nobilissimorum Codicum ea Fabula augere tentaret, seu potius corrumperet. Certè opinionem illam sugillare videtur Ambrosius, dum ait: *quod imperitum vulgus nescioquid illos esse arbitretur*, eo ipso indignam litteratis hominibus eam fabulam designans.

27. Neque porrò hac in re Ambrosii nostri acre judicium parvi faciendum existimo, qui & si puer XIV. annorum sæculum reliquerit, in Angelico nostro Florentino cœnobio sacris potissimùm studiis addictus; veterū tamen Jurisconsultorum monumenta in Pandectis collecta degustare non omisit, nec hospes omnino in hisce studiis erat, ut evidēs est ex *Epistola 18. libri 5.* ad Marianum Porcium, Stephani Clarissimi Romani Equitis fratrem, quem ad priscorum illorum sapientum cultum excitat, damnata recentiorum barbarie, his verbis. *Juri civili te dare operam, ex litteris fratris sum factus* cer-

certior. Probo id quidem, sed ea ratione, ut potius Jurisconsultos veteres, quàm Commentatores ignavos tibi hauriendos, atque imitandos moneam. Habent illi in se plurimum dignitatis, veteremque elegantiam praeseferunt, quā novi isti Interpretes intantum abest ut consequi potuerint, ut per imperitiā linguae saepe numero ne intelligant quidem. Alioquin hisce studiis nequaquā absque cultiorum detrimento studiorum vacare posses. Si enim antiqua illa, & limatiora ingenia professionem juris, licet claram, & Oratori quoque, teste Cicerone, pernecessariam, non usquequaque praedicabant; multumque illi deesse ad gratiam orationis testabantur; cum tamen illi ipsi Jurisconsulti essent peritissimi; quid ipsi statuere possumus; cum vix reliquię nudae, ac tenues supersint, illaeque ipsę tanta barbarie interpretū violentur? Triduo se Jurisconsultum fore, si navaret operam, Cicero jocatur in Servium Sulpicium; ut appareat, quanti eam exercitationem fecerit. Vides de hac re quid sentiam. Placet, ut juri planè des operam: sed latinae linguae, et cultioris musae te damnum nolo perpeti. Hæc Ambrosius, quē oportuit in utrisque versatum esse, ut veteres Jurisconsultos cum novis ita apposité compararet, deque eorū stylo, & doctrina judiciū ferret. Quo quidem exemplo & me ipsum defendi posse video, siquis me extra chorum saltare accuset, de hisce rebus tecum, Vir Clarissime, & Præstantissime, in hac Epistola conferre audentem, & cum disertissimo Juris Antstite de juris historia utcunque balbutientem, cùm longè aliis studiis, & Monasticæ professionis status, & Cathedrę, quam in nostra Universitate sustineo, gradus, me addicere videatur. Tu longiorum litterarum tædio interim parce, & me, ut facis, amare perge tui observantissimum. Vale.

Pisis Kal. Octobris MDCCXXIII.

IN-

INDEX NOMINUM,

MARGINALES NUMEROS RESPICIENS.

Ca-

Justi-

Ray-

F I N I S.

